DE LANDSLAKKEN VAN MALAWI

Samenvatting van voordracht gehouden op 12.XI.1983

Malawi, vroeger Nyasaland, is een smal en langgerekt land in zuid-centraal Afrika, ongeveer tussen 9°20' en 17°20' ZB en 33°40' een 33°55' OL. Het land is omringd door Tanzania (N en O), Mozambique (O en Z) en Zambia (W). Malawi heeft ongeveer de grootte van België, maar een belangrijk deel van het oppervlak (ca 1/5) wordt ingenomen door het Malawimeer (Lake Malawi, vroeger Lake Nyasa). Dit diepe meer heeft een zeer interessante eigen fauna, waarvan vooral de vissen bekend geworden zijn; het aantal soorten zoetwatermollusken is niet groot, maar wel voor meer dan de helft endemisch. Malawi is een bergland met een gemiddelde hoogte van 1000 m (maximaal 3000 m: Mt Mulanje; minimaal 100-200 m in het zuiden in de Riftvallei). Het klimaat is tropisch, maar wordt dus getemperd door de hoogte; de regen valt in de periode november-april en varieert van 650 tot 2750 mm per jaar. De vegetatie bestaat voornamelijk uit een bos-savanne-mozaïek; grote delen van het land zijn echter nog bedekt met verschillende typen bos.

Lange tijd is Malawi malacologisch sterk verwaarloosd geweest. De eerste collecties werden gemaakt aan het einde van de vorige eeuw, voornamelijk door en via Sir Harry Johnston, een belangrijk Brits zoöloog die o.a. de okapi ontdekte. Deze verzamelingen werden bewerkt door E.A. Smith en zijn bewaard in het British Museum (Natural History) te Londen. In de periode 1900-1975 is er op landslakkengebied in dit land vrijwel niets gebeurd. Daarna kwam er opeens een opleving, want de verzamelactiviteiten van Gray, Jocqué en Mej. Meredith (die samen met ondergetekende het onderzoek aan de landmollusken van Malawi doet) begonnen zich toen af te tekenen. Daar heeft Menkhorst, onze ijverige secretaris, zich recentelijk bij gevoegd. Als in de meeste Afrikaanse landen is het verzamelen in Malawi als gevolg van factoren als droogte, ontoegankelijkheid, enorme afstanden e.d. meer, zeer moeilijk en is de oogst vaak nauwelijks in verhouding tot de gedane moeite.

De beschikbare collecties hebben geresulteerd in een voorlopige lijst

van de landmollusken; deze omvat 20 families, ten minste 55 geslachten en ten minste 126 soorten. Het is duidelijk dat een aantal groepen ondervertegenwoordigd is. Van de Streptaxidae (een familie van roofslakken die in Afrika dominant is) zijn voorlopig slechts ca 30 soorten gevonden, wat vergeleken met andere gebieden in Afrika wel erg weinig is. Hetzelfde geldt voor een andere familie, de Urocyclidae, die in Afrika endemisch zijn en alle overgangen vertonen van een dier dat zich volledig in de schelp kan terugtrekken tot een echte naaktslak. Vier families ontbreken nog zeer duidelijk, nl. de Pupillidae, Chondrinidae, Clausiliidae en Ariophantidae; deze zijn wel bekend uit de omringende landen en blijken ook anderszins wijd verspreid te zijn. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat deze nog gevonden zullen worden. Voorlopig nog ontbrekende geslachten en soorten op te noemen, heeft hier geen zin.

Het is veel beter een ogenblik stil te staan bij de tot nu toe gedane ontdekkingen. Wat betreft de Prosobranchia zijn er drie van belang (de eerste twee nieuwe soorten), nl. Maizania scalarioidea (Maizaniidae, de eerste scalaroiede vertegenwoordiger van de familie; bij de schelp verliest de laatste winding het contact met de vorige en hangt dus als een losse buis naar onderen), Chondrocyclus meredithae (Cyclophoridae, de noordelijkste vertegenwoordiger van een in Zuid-Afrika geconcentreerd geslacht, dat ook van Madagascar bekend is) en Elgonocyclus koptaweliensis (Cyclophoridae, een minuscuul slakje, tot op heden alleen bekend van de hooglanden van Kenia).

Van de talrijke boeiende nieuwigheden onder de longslakken worden hier eveneens slechts drie gevallen vermeld. Eén daarvan, Fauxulus grayi (Orculidae), is direct vergelijkbaar met de bovengenoemde Chondrocyclus meredithae. Het geslacht Fauxulus is ook geconcentreerd in Zuid-Afrika en tevens bekend van Madagascar; de nieuwe soort F. grayi is dus ook weer de noordelijkste vertegenwoordiger van een zuidelijke groep. Van het geslacht Ptychotrema (Streptaxidae) is het ondergeslacht Parennea wijd verbreid in de Afrikaanse tropen, met de zuidgrens ongeveer in zuidelijk Zaïre (het vroegere Belgisch Congo). In Malawi is echter nu ook een aantal soorten, waaronder zeker nieuwe, van Parennea aangetroffen.

Het laatste hier besproken geval onder de longslakken is een merkwaardig klein slakje met zes fraaie kielen op de schelp en waarschijnlijk behorend tot de Helicarionidae. Dit slakje vertegenwoordigt zowel een nieuw geslacht als een nieuwe soort. Bij bestudering in Leiden bleek hier reeds materiaal van Angola aanwezig te zijn en bij verdere navraag kwam aan het licht dat de soort in zuidelijk Zaïre algemeen voorkomt (Prof. Adam, Brussel), maar ook uit West-Kenia bekend was (Dr. Verdcourt, Kew). De studie van dit merkwaardige diertje zal nog heel wat voeten in de aarde hebben; het is minuscuul en hoewel wij de beschikking over alcoholmateriaal voor anatomisch onderzoek hebben, is dit niet in goed gestrekte staat. De vindplaatsen in Malawi zijn betrekkelijk ontoegankelijk (wat voor meer vindplaatsen in dat land geldt!) en het is zeer moeilijk levend materiaal te pakken te krijgen en te strekken.

Een voorlopige analyse van het bijeengebrachte materiaal van Malawi wijst uit dat we hier vier categorieën kunnen onderscheiden, nl. noordelijke, zuidelijke, centraal-westafrikaanse, en wijd verspreide elementen. Het totale beeld toont een sterk afnemende invloed van zuidelijke elementen en opvallende verbindingen met Oost-Afrika, waar dus de noordelijke elementen vandaan komen. De voorlopige cijfers zijn als volgt: noordelijke elementen 54%, centraal-westafrikaanse elementen 23%, zuidelijke elementen 11,5%, en wijd verspreide elementen eveneens 11,5%.

Een uitvoerig artikel over deze materie zal hopelijk nog dit jaar in een boek over de biogeografie van de landslakken verschijnen.

A.C. van Bruggen